

S æo] s f\$ ] hāj pōgeas e\_v

@abj e\_fafi aēpu\_vj af] fili kf<sup>3</sup>/<sub>4</sub>e]

>] ` ]j ē fvfi kcn] j e\_v] fiēkvkbeff<sup>3</sup>/<sub>4</sub>ug]  
ēfi au\_dkhkcefgkcj epus j af

**Definicje deiktyczne a pojęcia**  
**Badania z pogranicza filozofii języka**  
**i psychologii kognitywnej**

*Rodzicom i Babci Anastazji  
poświęcam*



NR 2865

**Wiesław Walentukiewicz**

# **Definicje deiktyczne a pojęcia**

**Badania z pogranicza filozofii języka  
i psychologii kognitywnej**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego



Katowice 2011

Redaktor serii: Publikacje Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji  
Robert Mrózek

Recenzenci  
Mieszko Tałasiewicz  
Urszula Żegleń

## Spis treści

Wstęp	7
<b>1. Aspekt metodologiczny badań nad definicjami deiktycznymi</b>	19
1.1. Wprowadzenie podstawowych terminów związanych z definicjami deiktycznymi	21
1.2. Pojęcie <i>próbka</i> i typy próbek	23
1.3. Typy nazw definiowanych deiktycznie	26
1.4. Podstawowe schematy definicji deiktycznych	29
1.5. Zagadnienie kryteriów definicji deiktycznych	35
1.6. Krótkie podsumowanie	36
<b>2. Fizjologiczny i kulturowy aspekt badań nad referencją. Filozoficzne uwagi o pojęciach i przedmiotach</b>	37
2.1. Budowanie pojęć dla przedmiotów ze względu na wydatność fizjologiczną	38
2.2. Budowanie pojęć dla przedmiotów ze względu na ważność kulturową	47
2.3. Budowanie pojęć dla nazw-dźwięków	50
2.4. Filozoficzne uwagi dotyczące pojęć i przedmiotów	57
2.5. Krótkie podsumowanie	68
<b>3. Zagadnienie pojęć w analizie definicji deiktycznych. Nazwy podstawowe</b>	70
3.1. Aspekt metodologiczny badań nad pojęciami	70
3.2. Uwagi psychologów o kategorii poziomu podstawowego	78
3.3. Podobieństwo ogólne	85
3.4. Próba opisu z perspektywy filozoficznej trzech poziomów kategoryzacji dla cech i relacji	99
3.5. Nazwy podstawowe a terminy spostrzeżeniowe	101
3.6. Podsumowanie	103
<b>4. Filozoficzny i psychologiczny aspekt badań nad referencją</b>	106
4.1. Wstępne określenie warunków skutecznej referencji	106

---

4.2. Warunki dla ustanowienia relacji nazywania . . . . .	108
4.3. Argumenty za niewystarczalnością przyczynowej teorii odniesienia . . . . .	110
4.4. Niejednoznaczności semantyczne . . . . .	125
4.5. Krótkie podsumowanie . . . . .	127
<b>5. Akty nazywania i definicje ostensywno-indukcyjne nazw ogólnych odwołujące się do relacji . . . . .</b>	<b>129</b>
5.1. Definicje deiktyczne ustanawiające związki nazywania . . . . .	129
5.2. Aspekt metodologiczny badań nad oznaczaniem . . . . .	134
5.3. Schematy definicji deiktyczno-indukcyjnych oparte na podobieństwie ogólnym . . . . .	138
5.4. Krótkie podsumowanie . . . . .	154
<b>6. Definicje deiktyczne nieodwołujące się do relacji . . . . .</b>	<b>156</b>
6.1. Argumenty popierające wpływ języka na tworzone kategoryzacje i 'łamanie' kategoryzacji opartych na percepcji . . . . .	156
6.2. Od podobieństwa ogólnego do cech . . . . .	158
6.3. Definicje deiktyczne nazw ogólnych odwołujące się do cech . . . . .	162
6.4. Definicje deiktyczne imion własnych oraz deskrypcji określonych . . . . .	181
6.5. Krótkie podsumowanie . . . . .	194
<b>Zakończenie . . . . .</b>	<b>195</b>
<b>Bibliografia . . . . .</b>	<b>198</b>
<b>Indeks osobowy . . . . .</b>	<b>213</b>
<b>Indeks rzeczowy . . . . .</b>	<b>219</b>
Summary . . . . .	225
Zusammenfassung . . . . .	227

## Wstęp

Na wstępie należałoby zadać sobie pytanie: czy warto prowadzić badania nad definicjami deiktycznymi?

Jedni (np. KOTARBIŃSKA 1959; WAISMANN 1965; WITTGENSTEIN 1972) uznają, że definicje ostensywne, wprowadzając pierwsze nazwy, stają się podstawowym narzędziem każdego języka potocznego, inni (np. CRAIG 1998) pomijają je w pracach naukowych — w aktualnej encyklopedii filozofii (zob. *Routledge Encyclopedia of Philosophy* — CRAIG 1998) nie ma nawet hasła „definicje deiktyczne”.

Definiowanie, w szczególności definiowanie deiktyczne, jest czynnością wyjątkową i charakterystyczną dla istot ludzkich. Aby wykazać, jak ważną rolę może odegrać ten typ definicji, wspomnijmy tylko o kilku przypadkach. Pewien wykładowca na wydziale stomatologii skarżył się, że studenci nie rozumieją, czym jest przestrzeń międzyzębowa, mimo podania poprawnego opisu (definicji słownej). Twierdził też, że najlepiej pokazać na konkretnym przykładzie lub modelu, czym jest ta przestrzeń. Jeśli chodzi o barwy, to najwłaściwiej byłoby objaśnić, do czego odnosi się nazwa „zielony” nie przez opis, lecz przez pokazanie przykładów. Nie wyjaśnimy komuś, czym jest miłość, jeśli on sam jej nie przeżyje. Żaden opis nie jest w stanie oddać piękna zachodzącego na pustyni słońca, to trzeba po prostu zobaczyć.

Ostensja i nauczanie oparte na pokazywaniu odgrywają ważną rolę w dydaktyce (zob. np. SZUŚCIK 2006) i nie chodzi tu tylko o wprowadzanie słów do języka, lecz także o lepsze zrozumienie wyrazów, które jakby znamy, podano nam bowiem ich definicje słowne. Korzystamy z rysunków i komputerowych obrazów. Korzystamy z modeli przedstawiających układ kostny czy też narządy wewnętrzne człowieka i zwierząt. Mamy atlasy anatomiczne. Posiadamy katalogi psów, kotów, ziół i grzybów. Są tam pokazane dobre przykłady po to, aby można było porównać z nimi jednostkowe egzemplarze i w sposób bezproblemowy umieć rozstrzygnąć — należy do zbioru czy nie należy. Prezentujemy pomysły budowy domów w postaci projektów.



W podręcznikach aż się roi od obrazów przedstawiających różne modele, stany fizyczne albo chemiczne, np. równowagę między „cząsteczkami parującymi z kryształu jodu i cząsteczkami osiadającymi na powierzchni kryształu” (PAULING, PAULING 1983, s. 46). Posługujemy się modelami różnych cząsteczek, np. cyklopropanu. Kule i pręty mają przedstawić układ atomów oraz powiązań między nimi. Percepcja oraz odwoływanie się do modeli obiektów pozwalają uczniowi lepiej zrozumieć, co nauczyciel ma na myśli. Uwaga ta dotyczy także nauki.

Wiedza naukowa jest nie tylko zbiorem zdań. W pewnych dyscyplinach, np. paleontologii, ważne są eksponaty. Żaden opis nie jest w stanie oddać wyglądu np. skamieniałości. Ich kształtu, szczególnie krzywizn, nie jesteśmy w stanie opisać za pomocą skończonej liczby zdań, chyba że mamy matematyczne wzory opisujące te krzywizny<sup>1</sup>.

Można zastanawiać się, czy badając definicje deiktyczne, nie zajmujemy się czymś banalnym. Nic bardziej błędnego. Zwróćmy uwagę tylko na jeden z problemów. Jak to się dzieje, iż nadawca definicji, używając zwrotów o postaci „To jest *N*”, potrafi nauczyć odbiorcę definicji używania definowanej nazwy do wielu przedmiotów w świecie?

Jest wiele dyscyplin naukowych, które badają związki między językiem, myślą a rzeczywistością. W pracy zajmujemy się, jak tytuł wskazuje, głównie definicjami deiktycznymi, a rozważania prowadzimy na gruncie formalnej, analitycznej filozofii języka oraz psychologii kognitywnej. Chcemy połączyć wyniki badań filozofów języka na temat definicji deiktycznych oraz psychologów kognitywnych w kwestii pojęć. Nie jest to jedyna perspektywa badawcza. Analizę referencji prowadzimy też z perspektywy fizjologicznej oraz kulturowej. Nie sposób bowiem pominąć problemów związanych z wydatnością fizjologiczną niektórych przedmiotów oraz kulturowym aspektem ich wyodrębniania.

Wróćmy jednak do dwóch najważniejszych nurtów badawczych: filozoficznego i psychologicznego. Czy jesteśmy w stanie połączyć wyniki tych dwóch nauk?

Nauki empiryczne wyodrębniły się stopniowo z zakresu dociekań filozofów, wraz z ustaleniem swojego obszaru badawczego i metod badawczych. Wiek XIX był szczególnie, jeśli chodzi o związki między filozofią a psychologią. Z jednej strony w drugiej połowie tego wieku wśród psychologów nasiliły się tendencje do oddzielenia psychologii empirycznej od filozofii. Dość powszechnie uznaje się, że założenie przez Wilhelma Wundta w 1879 roku na Uniwersytecie w Lipsku pracowni psychologii doświadczalnej usankcjonowało instytucjonalnie rozejście się filozofii i psychologii empirycznej. Z drugiej strony w tym samym czasie wśród samych filozofów pojawiła się tendencja do oddzielenia filozofii języka, a przynajmniej jednego z jej

---

<sup>1</sup> Przykład podany przez M. Tałasiewicza.

działów — tego, który zajmuje się analizą języka przy wykorzystaniu aparatury logicznej — od psychologicznych rozważań. Przede wszystkim Frege był zwolennikiem tego ‘rozwołu’<sup>2</sup>. Już w pracy *Die Grundlagen der Arithmetik* z 1884 roku podkreślał, że

[...] trzeba ostro odróżnić kwestie psychologiczne od logicznych, stronę subiektywną od obiektywnej [...] (FREGE 1977a, s. 10)<sup>3</sup>.

W innych swoich tekstach zaznaczał, że zdanie jest prawdziwe niezależnie od tego, czy ktoś tę myśl faktycznie ma. Uznał, iż myśli, będące sensami zdań prawdziwych, są obiektywne, istnieją niezależnie od tego, czy ktoś je ma (FREGE 1977a, s. 132—134):

[...] ujęcie myśli, jak i jej osąd, są to akty poznającego podmiotu i należą do psychologii. W obu tych aktach jest jednak coś, co do psychologii nie należy, mianowicie myśl (FREGE 1977a, s. 134).

Frege opowiadał się przeciw naturalizacji logiki i matematyki (przeciw logicznemu i matematycznemu psychologizmowi). Stanowisko to podtrzymywali w okresie późniejszym inni filozofowie.

W pracy *Meaning and verification* Schlick tak wypowiada się przeciwko psychologizmowi:

Nie możemy identyfikować znaczeń z psychologicznymi danymi, które tworzą materiał mentalnego zdania [...]. Carnap ma rację, kładąc duży nacisk na fakt (zawsze uwydatniany przez krytyków „psychologizmu”), że problem znaczenia nie ma nic wspólnego z psychologicznym problemem dotyczącym umysłowych procesów [...]. [...] odniesienie do definicji ostensywnych (które postulujemy dla znaczenia) nie pociąga za sobą błędu pomieszania tych dwóch problemów. Aby zrozumieć zdania, zawierające np. słowa „czerwona flaga”, konieczne jest, aby umieć wskazać sytuację, gdzie można pokazać przedmiot, który powinno się nazwać „flagą”, i której kolor można rozpoznać jako „czerwony” [...]. Aby zrobić to, nie jest konieczne, żeby obecnie przywołać wyobrażenie czerwonej flagi. Jest to sprawa najwyższej wagi, żeby zrozumieć, że te dwie rzeczy nie mają ze sobą nic wspólnego [...]. Wyobrażanie sobie czerwonej plamy jest czymś zupełnie różnym od odnoszenia się do ostensywnej definicji słowa „czerwony”. Weryfikowalność nie ma nic wspólnego z jakimiś wyobrażeniami, które mogą być skojarzone ze słowami zdania [...] (SCHLICK 1979, s. 469—470)<sup>4</sup>.

<sup>2</sup> Słowa w takim cudzysłowie są użyte w sposób potoczny czy też obrazowy (kolokwializmy). Są też przypadki, iż cudzysłów ten pojawia się w cytatach prac innych autorów. Wówczas nie pełni on roli wyodrębniania kolokwializmów.

<sup>3</sup> Pod wpływem Fregego podobne poglądy głosił HUSSERL (1967).

<sup>4</sup> Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty z publikacji obcych podane w tłumaczeniu autora pracy.

Wittgenstein w *Tractatus logico-philosophicus* myśl utożsamiał ze zdaniem sensownym (WITTGENSTEIN 1922, teza 4, s. 34) oraz odróżniał badania filozofów od badań psychologów:

4.1121 Psychologia nie jest bardziej pokrewna filozofii niż jakakolwiek inna nauka przyrodnicza [...].

Czyż moje studium symboliki nie odpowiada studium procesów myślowych, które filozofowie uważali za tak istotne dla filozofii języka? Ale wicklali się przeważnie w nieistotne dociekania psychologiczne [...] (WITTGENSTEIN 1970, s. 29).

Choć dzisiaj wiele się zmieniło i coraz więcej filozofów języka korzysta z prac psychologów (np. KOJ 1976, 1977; GUT 2009; SEARLE 1995, 1999a; ŻEGLEŃ 2007), to o rozdziale nadal piszą zwolennicy przyczynowej teorii odniesienia: semantyka powinna wyjaśniać własności (semantyczne) znaków językowych, natomiast psychologia zachowania językowe (MUSZYŃSKI 2000, s. 98—99). Ponadto wielu współczesnych logików (np. OMYŁA 1995), idąc tropem Fregego i Wittgensteina, twierdzi, że:

Myślenie jako świadomy proces psychiczny jest jednym z przedmiotów badań psychologii [...]. Dla logiki jako nauki nie jest istotne, w jaki sposób w umyśle ludzkim dochodzi do pojawienia się pewnych treści myślowych (OMYŁA 1995, s. 14—15).

Uznają oni, iż nie zajmują się badaniem subiektywnych zastosowań języka, ich interesują wyłącznie idealizacje języka (często wyrażone przy wykorzystaniu rachunków logicznych).

Naszym zdaniem, rozłam między filozofią języka a psychologią empiryczną nie jest czymś pożądanym. Z jednej strony wyniki badań psychologów empirycznych, w tym psychologów kognitywnych zajmujących się np. ustaleniem, jakie rodzaje pojęć mogą być budowane na podstawie percepcji, są dla filozofów ważne. Mogą wpłynąć bowiem na zrewidowanie dotychczasowych tez, głoszonych przez filozofów języka na temat np. definicji deiktycznych i rodzajów pojęć. Chcemy również uniknąć takiego oto zarzutu:

Błędem jest rozpoczynać badania od definicji pojęć opartych [...] na [...] pracy filozoficznej — która po prostu nie korzysta z empirycznej wiedzy o pojęciach, którą mamy dzisiaj — lub na szczegółowych eksperymentalnych paradygmatach, które często odzwierciedlają historyczne źródła badań popularnych 25 lat temu (MURPHY 2004, s. 495).

Z drugiej strony książka nasza ma pokazać, iż można narzędzia logiki formalnej oraz analizy logicznej zastosować do wyników badań psycholo-

gów i otrzymać nową jakość. Praca filozofa może zmierzać m.in. do uporządkowania rodzajów pojęć, które uczący się języka buduje, do opisania od strony formalnej podobieństwa ogólnego jako narzędzia tworzenia pierwszych zbiorów.

Nie możemy nie zauważyć, że sprowadzenie badań filozofów i psychologów nad definicjami deiktycznymi na wspólną płaszczyznę związane jest z oczywistymi trudnościami metodologicznymi — przede wszystkim obie nauki posługują się odmiennymi językami oraz różnymi metodami badawczymi. Psychologia jest nauką empiryczną, natomiast filozofia, a w szczególności jej dział zajmujący się formalnym opisem języka, na gruncie którego wykorzystuje się klasyczny rachunek zdaniowy i rachunek predykatów, jest nauką teoretyczną. Język analizowany przez filozofów o nastawieniu logicznym przedstawiany jest w postaci abstrakcyjnych struktur, język psychologów — w postaci opisów konkretnego użycia języka.

Pomimo wymienionych uwag wydaje się, że można sprowadzić na wspólną płaszczyznę badania psychologów i filozofów, jeśli tylko zaakceptuje się stwierdzenie Kazimierza Ajdukiewicza:

Języki analizowane przez logików można, jak się zdaje, [...] uważać za idealizację języków naturalnych (AJDUKIEWICZ 1985b, s. 344).

Filozofowie języka i psychologowie kognitywni zajmujący się nabywaniem języka, choć prowadzą badania z różnych perspektyw i stosują różne metody badawcze, to jednak praktycznie zajmują się tym samym obszarem badań (analizując np. pojęcia). Stąd czymś naturalnym jest, aby jedni i drudzy korzystali z uzyskanych wyników. Idąc tym tropem, połączymy wyniki empirycznych dociekań psychologów z dotychczas osiągniętymi wynikami badań filozofów, aby precyzyjniej opisać rolę definicji ostensywnych w budowaniu pojęć dla<sup>5</sup> elementów świata, a w konsekwencji — w nabywaniu języka.

Z jednej strony sami psycholodzy (np. WOODWARD 2004) podkreślają, iż ostensywny kontekst jest najlepszą metodą wprowadzania nazw do języka. W szczególności uznają, iż zdania o postaci „To jest N” są najczęściej używane podczas nauki języka, a także podczas eksperymentalnych badań nad nabywaniem języka (zob. WAXMAN 2004, s. 304, 308, 313). Kiedy dziecięca uwaga jest skupiona na przedmiocie, wówczas przyczepia się mu nazwę (AKHTAR 2004, s. 488). Samo określenie „ostensywny kontekst” czy

---

<sup>5</sup> Będziemy używać zwrotów: „pojęcie dla rzeczy”, „pojęcie dla cech”, „pojęcie dla relacji”, „pojęcie dla zbioru”, w przeciwieństwie do „pojęcie *pies*”, „pojęcie *zielony*”, „pojęcie *wyższy*”. Kiedy nie będzie określone o jaką rzecz, cechę, relację czy zbiór chodzi, wówczas skorzystamy ze zwrotu „pojęcie dla”. Chodzi o zaznaczenie różnicy między „pojęciem *rzecz*” a „pojęciem dla *rzeczy*”, np. „pojęciem *pies*”.

też „zdania o postaci *To jest N*” nie wyjaśnia zbyt wiele. Badania filozofów języka nad definicjami deiktycznymi pozwalają bardziej precyzyjnie opisać ostensywne uwarunkowania. Filozofowie zaproponowali wiele schematów definicji deiktycznej. O wyborze tego, który mógłby być wykorzystywany podczas nauki języka, decydują wyniki badań psychologów. Spekulatywne analizy filozofów mogą być przydatne w pracach psychologów.

Z drugiej strony trzeba zauważyć, że badania filozofów (np. KOTARBIŃSKA 1959; PRZEŁĘCKI 1964) nad definicjami deiktycznymi stanęły w połowie lat 80. ubiegłego wieku. Do tego czasu zastanawiano się głównie nad tym, jakie schematy przyjmują definicje deiktyczne i jakie terminy za ich pomocą są wprowadzane do języka. Brak empirycznej wiedzy na temat faktycznego funkcjonowania języka hamował dalszy bieg badań na gruncie filozofii.

Przez ostatnie czterdzieści lat psychologia kognitywna rozwijała się w bardzo szybkim tempie. Badania prowadzone są przez rzeszę specjalistów na całym świecie i wnoszą wiele w poznanie procesów nabywania języka, w szczególności przez dzieci. Dlatego zgadzamy się z Dale’em Jacqueline’em, który pisze, iż

[...] fundamentalnym błędem jest przyjmować, że możemy lub powinniśmy próbować działać w filozofii całkowicie bez psychologicznych rozważań (JACQUETTE 2010, s. 258).

Urszula Żegleń pyta:

Czy jest jeszcze miejsce na filozofię umysłu, traktowaną jako odrębną dyscyplinę filozoficzną, skoro z powodzeniem rozwija się nauka kognitywna? (ŻEGLEŃ 2007, s. 19).

Podobne pytanie można zadać w stosunku do filozofów języka — czy jest dla nich miejsce w nauce, skoro z powodzeniem rozwija się językoznawstwo oraz psychologia kognitywna zajmująca się nabywaniem przez dzieci języka? W problemach tych odzwierciedla się spór między naturalizmem a antynaturalizmem metodologicznym, a w szczególności spór o to, czy w badaniach nad umysłem czy też językiem jest miejsce dla filozofa i jego metod badawczych, w tym spekulatywnych (zob. ŻEGLEŃ 2007, s. 117—119). Choć naturalistyczne (oparte na psychologii empirycznej) podejście w semantyce zostało odrzucone przez Gottloba FREGEGO (1977b), to od lat 60. ubiegłego wieku jest rozwijane przez językoznawców, np. Noama CHOMSKY’EGO (1980), George’a LAKOFFA (1987), czy też filozofów, np. Freda DRETSKEGO (2004), Leona KOJA (1990), Johna R. SEARLE’A (1995, 1999a, b). Naturalizm w filozofii jest zachętą do powrotu do nauk empirycznych (MUSZYŃSKI 2000, s. 38). Nie zabrania także prowadzenia badań nad referencją i korzystania

z wyników analiz nauk kognitywnych, na gruncie tej dyscypliny bowiem opisywany jest proces nauki języka:

Semantyka języka naturalnego, opracowana w ramach podejścia kognitywnego [...] zgodna jest z podstawowymi filozoficznymi założeniami naturalizmu (MUSZYŃSKI 2000, s. 60).

Współczesna filozofia języka powinna korzystać z osiągnięć innych dyscyplin. Język będziemy więc badać, wykorzystując aparaturę logiczną (podobnie jak np. D. DAVIDSON 1992) i odwołując się do badań psychologów (tak jak np. W.V.O. QUINE 1999). Nie będziemy jednak prowadzić szerszych rozważań, np. analizować języka z perspektywy biologii (podobnie jak to czyni np. R. MILLIKAN 1984) czy też teorii sztucznej inteligencji i procesów obliczeniowych (tak jak np. J.A. FODOR 2001). Chcielibyśmy wypracować jednolity pogląd na temat związków między myślą, językiem a światem. Zdajemy sobie sprawę, iż do osiągnięcia takiej jednolitości droga jest daleka. Nie ustalono jeszcze np. wszystkich typów pojęć, które mogą być budowane na podstawie percepcji i definicji deiktycznych.

Podsumujmy ten wątek rozważań. Z perspektywy filozoficznej powiedzielibyśmy tak: niniejsza publikacja łączy nastawienie metodologiczne wyrażone przez Ludwiga WITTGENSTEINA w *Tractatus logico-philosophicus* (1970) oraz w *Dociekaniach filozoficznych* (1972). Pierwsza rozprawa jest pracą logika, w której dominuje analiza logiczna, druga — pracą w pewnym sensie badacza języka potocznego.

W książce posługujemy się terminologią logiczną oraz terminologią występującą w psychologii kognitywnej, często podając dla nazewnictwa psychologicznego, w przypadkach mogących rodzić wątpliwości, ich odpowiedniki w filozofii języka. Wykorzystujemy też język klasycznego rachunku zdaniowego oraz rachunku predykatów.

W uzyskaniu całościowego obrazu świata biorą udział trzy systemy: pojęciowo-myślowy, werbalny i wizualny (CHLEWIŃSKI 1999, s. 26). Badania zawężamy jedynie do dwóch pierwszych, co jest zgodne z powszechnie przyjętym poglądem, iż

W dzisiejszej psychologii kognitywnej, zwłaszcza europejskiej, raczej powszechnie uważa się, że istnieją dwa systemy — pojęciowy i werbalny, które stanowią istotne komponenty konstytuujące umysł (CHLEWIŃSKI 1999, s. 71).

Uznajemy, iż pojęcia nie są, przynajmniej nie w całości, redukowalne do procesów zachodzących w mózgu. Dlatego zatrzymujemy się w analizach na umyśle, nie dokonując dalszych redukcji, np. do stanów neuronalnych. W konsekwencji, nie uwzględniamy wyników badań neuronauki, choć

zdajemy sobie sprawę, iż rozwiązanie np. problemu zaliczania odcieni barwnych do jednego zbioru może znajdować się właśnie w obszarze tej dyscypliny. Choć uznajemy, iż nabywanie pojęć dokonuje się dzięki kontaktowi zmysłów ze światem, to nie twierdzimy jednak, że w tym wyczerpuje się cały proces nauczania języka.

Korzystamy z empirycznych danych z psychologii kognitywnej. Dane te zawierają także wyniki badań psychologii rozwojowej oraz lingwistyki kognitywnej (np. CLARK 2003). Chodzi tu o wyniki dotyczące nabywania języka (czy też pojęć), a w szczególności nabywania pierwszego języka (lub pojęć) przez dzieci. Warto również zwrócić uwagę na to, że w pracy jest sporo założeń metafizycznych, np. uważamy, iż języki mają wspólną strukturę logiczną. Uznajemy też, że zbieżne dla użytkowników języka są sposoby reprezentacji świata w postaci tych samych typów pojęć (wspólna jest struktura umysłowych reprezentacji). Ponadto, nauce języka towarzyszy wiele metafizycznych postulatów, choćby ten o odrębności języka i świata.

Nie można omówić definicji deiktycznych bez wcześniejszego zbadania referencji. Dlatego też referencja zostanie zanalizowana z perspektywy fizjologicznej, kulturowej, psychologicznej i filozoficznej. Z perspektywy fizjologicznej skupimy się na uzasadnieniu tezy, iż pierwsze pojęcia dziecko buduje przed nauczeniem się języka. Z perspektywy kulturowej będziemy chcieli wykazać ważność czynności referencyjnych nauczającego w skutecznym nauczaniu dziecka języka. Z perspektywy psychologicznej i filozoficznej zbadamy problem niejednoznaczności semantycznych — odbiorca definicji może, z jakichś powodów, nie ustalić, do czego odnosi się nazwa definiowana. Te niejednoznaczności zostaną przedstawione oraz omówione sposoby ich usuwania.

Szczególne miejsce w niniejszej pracy zajmują pojęcia<sup>6</sup>. Zbadamy je jedynie, biorąc pod uwagę definicje ostensywne. Nakreślenie obrazu wpływu definicji deiktycznych na proces budowania pojęć może pomóc wyjaśnić, jak dochodzi do powstawania pierwszych związków między umysłem, językiem a rzeczywistością. Być może w opisie procesu nabywania języka nadmiernie uwypuklona jest rola definicji ostensywnych, ale wydaje się, iż jest to narzędzie często wykorzystywane podczas wprowadzania pierwszych słów i budowania pojęć. Definicje ostensywne głównie ustanawiają pierwsze związki między elementami języka i elementami świata oraz wpływają na treść budowanych pojęć, a w konsekwencji uczestniczą w poznawczym ujmowaniu świata.

---

<sup>6</sup> W literaturze (np. MACHERY 2009) pojawiają się opinie, iż termin „pojęcie” jest zbyt techniczny: „Teoretyczny termin »pojęcie« powinien być wyeliminowany ze słownika współczesnej psychologii i powinien być zastąpiony przez terminy, które są bardziej odpowiednie dla wzbogacających celów psychologów, takie jak »prototyp«, »egzemplarz« i »teoria«” (MACHERY 2009, s. 247). Nie jest to jednak powszechna opinia i większość autorów, psychologów i filozofów, używa terminu „pojęcie”.

Wróćmy do pojęć. Na początku zaznaczymy, iż czym innym jest koncepcja pojęcia, czym innym ono samo. Jest wiele typów pojęć. Poszczególne typy są przedstawiane na gruncie odpowiednich koncepcji. Jeśli w literaturze psychologicznej jest np. klasyczna koncepcja pojęć, w ramach której przedstawiane są argumenty za istnieniem pojęć klasycznych, wówczas należy uznać, iż sama koncepcja jest opisem typu pojęcia — w tym przypadku klasycznego. Dla ułatwienia przyjmujemy podobną terminologię: koncepcja pojęć prototypowa dotyczy pojęć prototypowych, koncepcja egzemplarzowa — egzemplarzowych. Pojęcia klasyczne mogą występować w trzech wersjach: standardowej i wówczas będą nazywane „pojęciami logicznymi” (budowane są na podstawie cech konstytutywnych w rozumieniu AJDUKIEWICZA 1975), ontologicznej i będą określane jako „pojęcia modalne” (cechy konstytutywne są te same we wszystkich światach możliwych) oraz wersji teoriopoznawczej i wówczas będą nazywane „pojęciami opartymi na cechach wyznaczonych przez teorie” (cechy konstytutywne są wyznaczone przez teorie). Oprócz tego wyodrębniamy pojęcia podstawowe. Najważniejsza na początku nauki języka jest zdolność budowania zbiorów przedmiotów poziomu podstawowego (instruowany najpierw wyodrębnia psa, a nie ssaka czy też jamnika; czerwień, a nie barwę lub indygo; relację wyższy od, a nie relację w ogóle czy też relację wyższy o 5 cm od; poziom podstawowy zostanie szczegółowo omówiony w rozdziale 3.). Wstępnie zbiory poziomu podstawowego scharakteryzujemy jako te, które są najwcześniej (lub które są jednymi z tych, które są najwcześniej) budowane, dla których najwcześniej wprowadza się nazwy i które są tworzone nie na podstawie cech, lecz na podstawie relacji podobieństwa ogólnego. Opierając się na podobieństwie ogólnym (używamy także nazwy „podobieństwo percepcyjne”) przedmiotów ocenianych do przedmiotów wydatnych fizjologicznie lub ważnych kulturowo, buduje się pojęcia podstawowe (np. ROSCH 1977, 1978; BERLIN 1978)<sup>7</sup>, które nie są reduko-

<sup>7</sup> Największą trudnością było ustalenie w pracach psychologów najważniejszych idei dotyczących poszczególnych rodzajów pojęć. Najczęściej pojawiało się kilka tez, które autorzy wygłaszali jako charakterystyki jednej koncepcji pojęć klasyfikujących, a, naszym zdaniem, były to wstępne opisy różnych koncepcji pojęć. I tak, ROSCH (np. 1978) formułowała tezy, które charakteryzowały, naszym zdaniem, nie tylko pojęcia prototypowe (np. stwierdzenia o cechach typowych), ale także podstawowe (np. wypowiedzi o naturalnych przerwach między kategoriami poziomu podstawowego). Ta sama uwaga dotyczy pracy BROOKSA (1978), która zawiera, naszym zdaniem, opisy dwóch rodzajów pojęć: podstawowego (np. stwierdzenia o podobieństwie ogólnym) oraz egzemplarzowego (np. wypowiedzi o gromadzeniu informacji o cechach indywidualnych przedmiotu), a nie jednego – egzemplarzowego, jak uważają niektórzy autorzy (MACHERY 2009). Jeśli więc będziemy pisać, iż wyodrębniamy pojęcie takie a takie na podstawie pracy (czy też prac) takiego to a takiego autora, to oznacza, że w owej pracy (czy pracach) odnajdujemy idee wyróżnionej przez nas koncepcji pojęcia (nie oznacza to jednak, poza wyjątkami, iż nasze rozwiązania są w pełni zgodne z wszystkimi tezami zawartymi w pracy badacza, na którego się powołujemy).



walne do wspólnych cech (prawdopodobnie teza ta jest niezgodna z intencjami Rosch i Berlina, a jeśli jest zgodna, to nie jest jasno wyrażona w ich pracach). Podobieństwo ogólne jest tym narzędziem, które pozwala dziecku wyodrębnić pierwsze, najwcześniej budowane zbiory. W konsekwencji, podobieństwo ogólne jest czymś pierwotniejszym niż zbiór. Jeśli chodzi o pozostałe rodzaje pojęć, to pojęcia prototypowe przedstawiamy jako te, które są budowane na podstawie cech typowych (myślimy, że zachowana została główna intencja odkrywczyni tych pojęć — ROSCH 1977). Jeśli chodzi o pojęcia klasyczne, to zachowujemy idee wyrażone w koncepcji opisującej te pojęcia (np. koncepcji AJDUKIEWICZA 1975), z tą niewielką różnicą, iż interpretujemy je nie tylko w sposób tradycyjny (posiadanie cech konstytutywnych), lecz też w kontekście światów możliwych (co jest zgodne z poglądami PUTNAMA 1998b) oraz w kontekście koncepcji głoszącej, że pojęcia są teoriami (MEDIN 1989). W koncepcji pojęć zależnych od teorii najpierw teorie naiwne, a w ostateczności teorie naukowe wpływają na budowanie pojęć, na wybór zestawu cech konstytutywnych (wydaje się, że taka interpretacja jest zgodna z intencją psychologów, którzy pisali o tych pojęciach, w szczególności D.L. MEDINA 1989). Pojęcia egzemplarzowe interpretujemy jako te, które budowane są wokół cech indywidualnych, tych, które pozwalają rozpoznać jednostkowe przedmioty (myślimy, że nie jest to niezgodne z intencją BROOKSA 1978, na którego pracę powołujemy się podczas analizowania pojęć egzemplarzowych, a przynajmniej nie jest niezgodne z niektórymi tezami wygłoszonymi przez niego).

Ponadto, skupiamy się na przedstawieniu roli definicji deiktycznych w budowaniu poszczególnych typów pojęć. Wychodząc od pojęć podstawowych, które mogą być zróżnicowane w zależności od stopnia podobieństwa ogólnego (pierwsze zbiory nie są tak samo złożone, wszystko zależy od świata rzeczywistego), dochodzimy do pojęć opartych na cechach. Uznajemy, iż bez podobieństwa trudno byłoby człowiekowi wyodrębnić zbiory ze względu na cechy (wcześniej należałoby znać zakres kategorii). Następnie przedstawiamy typy pojęć w zależności od stopnia skomplikowania: pojęcia oparte na cechach typowych, cechach logicznych, cechach wyodrębnionych na podstawie teorii oraz cechach stałych modalnie. Uznajemy, iż w ich budowaniu uczestniczą definicje deiktyczne, a to, jakie pojęcie będzie zbudowane, zależy od tego, jakie próbki pokaże nauczający języka i jakie narzędzia zastosuje uczący się. Definicje ostensywne są sznurkiem, na którym wiszą pojęcia — korale.

W badaniach naszych staraliśmy się nie wchodzić zbyt głęboko w kompetencje psychologów. Akceptujemy bowiem

[...] propozycję Christophera Peacocke'a [...] — „Proste Wyjaśnienie”: filozofowie powinni określać konieczne i wystarczające warunki posiadania pojęć, a psycho-

---

łodzi powinni wyjaśnić, jak ludzki umysł spełnia te warunki (MACHERY 2009, s. 31).

Niniejsza praca jest podzielona na rozdziały. W rozdziale 1. wyjaśniamy ważne terminy używane w rozprawie, dotyczące definicji ostensywnych, oraz składamy sprawozdanie z wyników badań filozofów nad definicjami deiktycznymi.

W pracy omówione są cztery konteksty ustanawiania referencji. Dwa z nich (fizjologiczny oraz kulturowy) analizujemy w rozdziale 2., dwa następne (filozoficzny i psychologiczny) — w rozdziale 4.

W rozdziale 2. dowodzimy, iż dziecko przed rozpoczęciem nauki języka buduje pojęcia. Co prawda, w tym czasie nie są ustanawiane związki semantyczne, ale tworzy się podstawy dla ustanawiania tych związków — budowane są pierwsze pojęcia dla przedmiotów oraz nazw-dźwięków<sup>8</sup>. Omawiamy też z perspektywy filozoficznej związki między pojęciami i przedmiotami.

W rozdziale 3. najpierw przedstawiamy problemy związane z pojęciami, a następnie skupiamy się na omówieniu pojęć podstawowych. To one bowiem jako pierwsze budowane są w umyśle osoby uczącej się języka. Nauczający najwcześniej używa nazw tych pojęć.

W rozdziale 4. prezentujemy kontekst filozoficzny i psychologiczny ustanawiania referencji. Chcemy przedstawić warunki skutecznej referencji. Kiedy rodzice dokonują pierwszych czynności referencyjnych, głównie używając gestów oraz słów, tworzone są związki semantyczne, które opisuje przyczynowa teoria odniesienia. Chcemy uzasadnić, przedstawiając odpowiednie argumenty, iż teoria ta jednak nie wyjaśnia wszystkich związków semantycznych. Następnie przedstawiamy możliwe niejednoznaczności semantyczne, które mogą utrudniać zrozumienie przez odbiorcę definicji intencji definiującego.

W rozdziałach 5. i 6. zajmujemy się kwestiami dotyczącymi wprowadzania pierwszych nazw (problemami związanymi z nazywaniem) oraz opisujemy, wykorzystując definicje deiktyczne, proces nabywania pojęć, które budowane są na podstawie relacji (podobieństwa ogólnego oraz nieodróżnialności) lub cech (typowych, logicznych, stałych modalnie oraz wyznaczonych przez teorię). Kierunek tego procesu przebiega od pojęć najprostszych do coraz bardziej złożonych. Terminem pierwotnym nie jest „zbiór”, lecz „podobieństwo ogólne”. Osobne miejsce w tej części pracy poświęcamy badaniom dotyczącym nabywania za pomocą ostensji imion własnych oraz deskrypcji określonych. Omawiamy też błędy, które mogą

---

<sup>8</sup> Używamy zwrotu „nazwa-dźwięk” (lub „słowo-dźwięk”), kiedy zaznaczamy, iż chodzi nam o brzmienie nazwy (lub słowa).

pojawiać się podczas nauczania pierwszych słów oraz budowania początkowych pojęć.

Autor książki pragnie bardzo gorąco podziękować Pani Profesor Urszuli Żegleń, Panom Profesorom: Andrzejowi Grzegorzcykowi, Leonowi Kojowi, Jackowi Pańniczkowi, Panu Doktorowi habilitowanemu Mieszkowi Tałasiewiczowi za cenne uwagi i sugestie.

## Indeks osobowy

- A**  
Adams Russell J. 39, 198  
Aitchison Jean 50, 52, 117, 198  
Ajdukiewicz Kazimierz 11, 15, 16, 70, 71, 73, 74, 76, 91, 97, 160, 161, 165, 175, 196, 198, 207, 208  
Akhtar Nameera 11, 20, 37, 70, 108, 113, 115, 121, 124, 133, 195, 198  
Allen Scott W. 90, 198  
Amsterdamski Piotr 208  
Anduschus Martin 204, 206  
Anglin Jeremy M. 177, 198  
Arystoteles 19, 186, 191  
Asensi José M. 204  
Astington Janet W. 46, 208  
Austin John L. 130, 187, 188, 198
- B**  
Baker Gordon P. 24, 25, 198  
Balaban Marie T. 157, 198  
Barrett Martyn 28, 53, 117, 177, 178, 180, 198  
Barsalou Lawrence W. 89, 143, 169, 170, 198, 202  
Bartmiński Jerzy 198, 211  
Baszniak Tadeusz 208  
Bates Elizabeth 54, 56, 199, 201  
Bee Helen 44, 45, 53—56, 108, 109, 163, 199  
Behl-Chadha Gundeep 41, 42, 57, 80, 82—84, 124, 133, 199  
Berlin Brent 15, 16, 26, 39, 42, 77—79, 87—89, 92, 94, 103, 104, 129, 142, 196, 199  
Bernstein Ilene L. 41, 199  
Biggins Michael 205  
Birch Ann 54, 199  
Birch Leann L. 41, 209  
Blackburn Simon 22, 199  
Bloom Lois 55, 56, 101, 112, 120, 126, 128, 171  
Bloom Paul 55, 81, 125, 199, 205  
Bobryk Jerzy 204, 208  
Bokus Barbara 199, 200, 202, 204, 209  
Borkowski Ludwik 28, 97, 134, 199  
Bornstein Marc H. 39, 63, 98, 100, 140, 199  
Bower Nicholas J.A. 45, 47, 210  
Bower Thomas G.R. 45, 47, 86, 210  
Bowerman Melissa 128, 199  
Branicka Jadwiga 203  
Bremer Józef 207  
Brockman John 199, 201  
Brooks Lee R. 15, 16, 71, 75, 77, 88, 90, 92, 95, 103, 158, 159, 181—183, 196, 198, 199  
Browicz Kazimierz 94, 96, 200  
Brown Roger 78, 79, 200, 203, 206  
Bruner Jerome S. 113, 200  
Brzezińska Anna 200, 208  
Budohoska Wanda 42, 44, 202
- C**  
Campbell Keith 66, 200  
Campos Joseph J. 209  
Carey Susan 22, 79, 104, 131, 157, 170, 179, 195, 200, 211  
Caron Albert J. 44, 200  
Caron Rose F. 44, 200  
Carroll John B. 60, 200  
Carter Rita 86, 200  
Casey Rita J. 45, 204  
Chapman Michael 118, 200

- Chlewiński Zdzisław 13, 21, 43, 67, 71, 72, 86, 200  
 Chomsky Noam 12, 200  
 Chwedeńczuk Bohdan 198, 204, 208  
 Cieśla Dominika 208  
 Cieśliński Cezary 198, 207, 209  
 Clark Eve V. 14, 42, 47, 51—53, 55, 56, 79, 108, 112—114, 116, 117, 122, 123, 128, 200  
 Cohen Gillian 23, 200  
 Cole Peter 200, 202  
 Craig Edward 7, 200, 202, 205, 207  
 Czarnecka Maria 198  
 Czelakowski Janusz 204, 208, 209  
 Czeżowski Tadeusz 19, 20, 27—29, 102, 160, 161, 192, 195, 200  
 Czuba Tomasz 200, 208
- D**  
 Dale Philip S. 54, 201  
 Davidson Donald 13, 200  
 Davis Margaret 39, 198  
 Dąbska Izydora 21, 200  
 Dehaan Robert L. 74, 168, 206  
 Deles Jadwiga 206  
 Desjardins Renee N. 52, 210  
 Donnellan Keith 193, 201  
 Dretske Fred 12, 201  
 Dziliński Paweł 199
- E**  
 Eilers Rebecca E. 53, 54, 206  
 Eimas Peter D. 41, 57, 80, 82—85, 124, 133, 140, 201, 207  
 Ekman Paul 46, 201  
 Eldredge Niles 94, 201  
 Ellsworth Phoebe 46, 201  
 Emde Robert N. 209  
 Evey-Burkey Julie A. 205  
 Eysenck Michael W. 201, 205
- F**  
 Feigl Herbert 201  
 Fenson Larry 54, 55, 201  
 Fetzer James H. 106, 203, 209  
 Fleck Ludwik 61, 62, 68, 158, 201  
 Fletcher Paul 198, 200, 201  
 Foard Christopher F. 91, 201  
 Fodor Jerry A. 13, 71, 201  
 Frege Gottlob 9, 10, 12, 201  
 Friedman Sarah L. 200, 201  
 Friesen Wallace V. 46, 201
- G**  
 Garrett Merrill F. 199, 205  
 Gati Itamar 90, 99, 201, 210  
 Gelman Susan A. 156, 201  
 Gentner Dedre 157, 160, 179, 181, 201  
 Gierulanka Danuta 203  
 Gleitman Henry 55, 201  
 Gleitman Lila R. 55, 201  
 Gokieli Marcin 201  
 Goldstone Robert L. 71, 72, 89, 143, 169, 170, 202, 205  
 Golinkoff Roberta M. 109, 122, 203  
 Gotlieb Sharon 46, 211  
 Grabowska Anna 42, 44, 202  
 Grice H. Paul 120, 202  
 Grobler Adam 207  
 Grzegorzczak Andrzej 34, 151, 202  
 Gut Arkadiusz 10, 38, 202
- H**  
 Hacker Peter M.S. 20, 24, 25, 29, 198, 202  
 Halicz Benedykt 202, 209  
 Hall D. Geoffrey 122, 184, 198, 199, 202—205, 210, 211  
 Haman Ewa 200  
 Haman Maciej 88, 89, 109, 199, 202  
 Hampton James A. 72, 202  
 Happé Francesca 114, 204  
 Hardin Clyde L. 58, 59, 202  
 Hart Stephen 110, 111, 202  
 Hatano Giyoo 179, 203  
 Haviland Jeannette M. 109, 202  
 Heider Eleanor R. 39, 40, 202  
 Helms Donald B. 40, 41, 45, 53, 54, 56, 108, 118—120, 210  
 Hennon Elizabeth A. 122, 203  
 Hering Ewald 40, 202  
 Hilbert David R. 57—59, 202  
 Hintikka Jaakko 192, 203  
 Hintikka Merrill B. 192, 203  
 Hirsh-Pasek Kathy 109, 121—123, 128, 181, 203  
 Hobbes Thomas 19, 203  
 Hollich George J. 109, 203  
 Hołówka Teresa 200, 210  
 Honderich Ted 203, 208  
 Hubel David H. 39, 40, 203  
 Humphreys Paul W. 106, 203, 209  
 Husserl Edmund 9, 68, 111, 203
- I**  
 Inagaki Kayoko 179, 203

- Jacquette Dale 12, 203  
Jarvis Lorna H. 205  
Jaswal Vikram K. 124, 126, 132, 133, 184, 205  
Jenkins Vivian Y. 45, 204  
Johnson William E. 19, 20, 185, 203
- K**  
Kamiński Bogdan 200  
Kamiński Stanisław 19, 203  
Kaplan David 116, 203  
Kardela Henryk 203, 207, 211  
Kay Paul 39, 103, 199  
Keil Frank C. 169, 202, 203, 206, 207, 209, 211  
Kellman Philip J. 42, 203  
Kemler-Nelson Deborah G. 91, 201, 209  
Kessel Frank S. 203, 206  
Kessen William 39, 63, 98, 100, 140, 199  
Kepiński Józef 206  
Klinnert Mary D. 209  
Koj Leon 10, 12, 21, 23, 86, 87, 111, 117, 120, 121, 140, 175, 191, 203  
Kotarbińska Janina 7, 12, 19, 20, 34, 37, 76, 88, 97, 102, 127, 160, 161, 166, 174, 175, 195, 204  
Kotarbiński Tadeusz 201, 204  
Kozielecki Józef 97, 116, 160, 204  
Kripke Saul 74, 106, 129, 130, 184, 186, 187, 189—192, 203, 204, 209, 210  
Kublikowski Robert 19, 204  
Kuhl Patricia K. 52, 57, 204  
Künne Wolfgang 204, 206  
Kurcz Ida 71, 99, 204
- L**  
Labouvie-Vief Gisela 119, 204  
Lakoff George 12, 90, 170, 171, 204  
Landau Barbara 50, 84, 126, 157, 204  
Langlois Judith H. 45—47, 204  
Latorre Ángel C. 165, 166, 172, 204  
Lavin Tracy A. 122, 184, 202  
Lehrer Keith 201  
Lejewski Czesław 33, 204  
Lelwica Mary 109, 202  
Leopold Werner F. 27, 204  
Leslie Alan M. 114, 204  
Leśniak Piotr 58, 205  
Leśniewski Stanisław 33, 204, 208, 209  
Levine Joseph 57—59, 63, 205  
Lindenberger Ulman 118, 200
- Llorente Xavier R.G. 204  
Lloyd Barbara B. 94, 199, 208  
Lorenz Joanna 208  
Lutomski Grzegorz 200, 208  
Lycan William G. 202, 205
- Ł**  
Łuczyński Jan 199  
Łoziński Jerzy 203, 208
- M**  
Machery Edouard 14, 15, 17, 75, 77, 163, 205  
Macnamara John 27, 55, 65, 90, 111, 112, 118, 119, 205  
MacWhinney Brian 198, 200, 201  
Maguire Mandy J. 122, 203  
Malim Tony 54, 199  
Maluguer Joaquin 204  
Mandler Jean M. 83, 104, 150, 205  
Marazita John M. 205  
Marciszewski Witold 22, 28, 29, 34, 35, 101, 116, 120, 205  
Marcus Ruth B. 106, 203, 209  
Markman Ellen M. 124, 126, 132, 133, 184, 205  
Marr David 84, 205  
Maruszewski Tomasz 23, 72, 160, 163, 165, 205  
Maurer Daphne 39, 198  
McDonough Laraine 83, 104, 205  
Medin Douglas L. 16, 71, 72, 76, 169—171, 196, 205, 206  
Medina José 157, 160, 179, 181, 201  
Mehlberg Henryk 140, 205  
Merriman William E. 132, 205  
Mervis Carolyn B. 46, 75, 77, 78, 81, 82, 95, 118, 129, 178, 205, 208  
Mervis Cynthia A. 82, 95, 118, 178, 205  
Millikan Ruth G. 13, 206  
Morgan Jerry L. 200, 202  
Mortimer Halina 140, 206  
Murphy Gregory L. 10, 170, 206  
Muszyński Zbysław 10, 12, 13, 22, 67, 107, 131, 134, 203, 206, 207, 210, 211
- N**  
Nadel Lynn 199, 205  
Nason Alvin 74, 168, 206  
Neisser Ulric 205, 206  
Nelson Katherine 112, 206

- Nelson Keith E. 199, 206  
Newen Albert 204, 206  
Nickerson Raymond S. 90, 206  
Nida-Rumelin Martine 58, 59, 206
- O**  
Ochs Elinor 53, 208  
O'Connell Barbara 56, 199  
Odrowąż-Sypniewska Joanna 169, 172, 173, 206  
Olejnik Marian 199  
Oller D. Kimbrough 53, 54, 206  
Olson David R. 46, 208  
Omyła Mieczysław 10, 206  
Ortony Andrew 209, 210  
Osofsky Joy D. 199, 206  
Owens Robert E. 55, 206  
Owsley Cynthia J. 109, 209
- P**  
Palaus Xavier 204  
Palmer Stephen E. 42, 206  
Paśniczek Jacek 159, 206  
Pauling Linus 8, 76, 168, 206  
Pauling Peter 8, 76, 168, 206  
Pawłowski Tadeusz 175, 206  
Peacocke Christopher 16  
Peterson Merrill A. 199, 205  
Pethick Steven J. 54, 201  
Petitto Laura A. 55, 206  
Piaget Jean 43, 108, 119, 207  
Pickens Jeffrey 109, 207  
Pieniżek Janina 172, 207  
Pieniżek Szczepan 172, 207  
Piłat Robert 62—64, 207  
Poczobut Robert 91, 207  
Polka Linda 52, 207  
Prechtl Peter 66, 207  
Prinz Jesse J. 170, 198  
Prószyński Jerzy 202  
Przełęcki Marian 12, 19, 20, 87, 97, 101, 102, 175, 207  
Przepiera Aleksander 206  
Puigdefábregas Luis L.R.J.N. 204  
Putnam Hilary 16, 76, 160, 161, 167, 168, 175, 196, 207
- Q**  
Quine Willard V.O. 13, 37, 38, 110, 125—127, 189, 207  
Quinn Paul C. 41, 43, 44, 49, 57, 80, 82—85, 91, 100, 124, 133, 140, 201, 207
- R**  
Rajewski Maciej 203, 207, 211  
Rączaszek-Leonardi Joanna 209  
Reich Peter A. 177, 207  
Reznick J. Steven 54, 201  
Rice Mabel L. 55, 207  
Rickey V. Frederick 204, 208, 209  
Rieser-Danner Loretta A. 45, 46, 204  
Rips Lance J. 77, 208  
Ritter Jean M. 45, 46, 204  
Rock Irvin 42, 206  
Rodman Hillary R. 86, 207  
Roggman Lori A. 45, 46, 204  
Rosch Eleanor 15, 16, 21, 27, 33, 39—42, 44, 46—48, 50, 63, 68, 71, 75, 77, 78, 80, 83—85, 87, 89, 93, 94, 96, 102—104, 122, 124, 126, 129, 162, 163, 170, 196, 199, 207, 208  
Rose Susan A. 45, 208  
Ruffman Ted 46, 208  
Rundle Bede 22, 208  
Rzepińska Maria 59, 60, 62, 208
- S**  
Samuelson Larissa K. 132, 208  
Sapir Edward 37, 205  
Schieffelin Bambi B. 53, 208  
Schlick Moritz 9, 19, 208  
Schneiderman Maita 181, 205  
Searle John R. 10, 12, 175, 191, 192, 208  
Seiler Thomas B. 198, 208  
Sellars Wilfrid 201  
Shore Cecilia 56, 199  
Shugar Grace W. 199, 200, 204, 209  
Sigman Marian 200, 201  
Simmons John 94, 208  
Skinner Burrhus F. 108, 208  
Sloman Steven A. 77, 208  
Słupecki Jerzy 33, 208  
Smith J. David 91, 209  
Smith Linda B. 89, 91, 132, 208, 209  
Smith Nicholas J.J. 66, 200  
Smith Quentin 106, 209  
Smith Steven M. 198, 210  
Smykowski Błażej 200, 208  
Soin Maciej 209, 210  
Sorace James F. 119, 121, 209  
Spelke Elizabeth S. 42, 86, 109, 169, 203, 209  
Szrednicki Jan T.J. 204, 208, 209  
Stanosz Barbara 200, 207, 209

- Stark Rachel E. 206, 208  
Stromenger Zuzanna 169, 209  
Stuart-Hamilton Ian 73, 209  
Sullivan Susan A. 41, 209  
Szczubiałka Michał 199  
Szubka Tadeusz 209  
Szuścik Urszula 7, 209  
Szweykowska Alicja 96, 200, 207, 209  
Szweykowski Jerzy 96, 200, 207, 209  
Szymanek Krzysztof 93, 209
- Ś**wiątczak Bartłomiej 201
- T**ąłasiewicz Mieszko 8, 28, 111, 112, 114, 209, 210  
Tarłowski Andrzej 204  
Terrace Herbert S. 108, 110, 111, 113, 120, 209  
Thal Donna J. 54, 201  
Tokarski Ryszard 198, 211  
Tomasello Michael 112, 209  
Tomaszewski Tadeusz 202, 204, 209, 210  
Treiman Rebecca 181, 203  
Turner Jeffrey S. 40, 41, 45, 53, 54, 56, 108, 118—120, 210  
Tversky Amos 88, 90, 97, 99, 124, 201, 210
- V**aid Jyotsna 198, 210  
Vaughn Lesley S. 46, 204  
Vosniadou Stella 209, 210
- W**aismann Friedrich 7, 19, 205, 210  
Walentukiewicz Wiesław 20, 22, 28—30, 32, 34, 71, 77, 87, 106, 107, 136, 155, 174, 210  
Walton Gail E. 45, 47, 86, 210  
Wannenmacher Wolfgang 198, 208
- Ward Thomas B. 198, 210  
Warren Neil 208, 210  
Waxman Sandra R. 11, 80, 122, 133, 156—158, 198, 199, 202—205, 210, 211  
Weiskopf Sally 39, 63, 98, 100, 140, 199  
Welch Jenny 79, 131, 157, 211  
Werker Janet F. 52, 207, 210  
Wertheimer Max 42, 210  
Whorf Benjamin L. 37, 61, 103, 158, 200, 205, 210  
Wierzbicka Anna 25, 48, 49, 103, 129—131, 211  
Wilson Brendan 108, 211  
Wilson Robert A. 202, 206, 207, 209, 211  
Wittgenstein Ludwig 7, 10, 13, 19, 20, 24, 29, 97, 100, 108, 118, 174, 175, 185, 195, 198, 202, 203, 205, 209—211  
Wojciechowski Aleksander 199  
Woleński Jan 199  
Wolniewicz Bogusław 201, 211  
Woodward Amanda L. 11, 29, 108, 110—117, 120, 121, 127, 138, 195, 211  
Wróbel Szymon 93, 211  
Wu Ling L. 24, 211  
Wundt Wilhelm 8  
Wundheiler Aleksander 19, 211
- X**u Fei 79, 104, 131, 157, 211
- Y**ounger Barbara 46, 211  
Yourgrau Palle 203, 211
- Z**agrodzki Michał 205  
Zakrzewska Zofia 207  
Zeki Semir 40, 211
- Ż**egleń Urszula 10, 12, 66, 67, 72, 211



## Indeks rzeczowy\*

- abstrakcja (abstrahowanie) 85, 160, 161
- akt
- chrztu 20, 23, 28, 29, 107, 108, 110, 125, 129, 130, 184—189, 192, 194, 197
  - nazywania (nazywanie) 17, 21—23, 27, 28, 31, 35, 85, 100, 102, 103, 107—112, 116, 117, 124, 128—134, 138, 140, 142, 151, 164, 167, 186, 187, 192, 197
  - odnoszenia 66, 110, 112, 114, 127
  - przedstawiania 28, 192—194
- analiza (analizowanie) 91, 97, 99, 116, 160
- antynaturalizm metodologiczny 12
- arbitralność językowa 48, 174
- błędy (popętniane podczas nauki języka)
- 17, 18, 31, 37, 82, 117, 121, 142, 147, 151, 159, 176—181, 187, 188, 197
- cechy (własności)
- abstrakcyjne 21, 44—47, 49, 157
  - konstitutywne w użyciu
    - jednostkowym (indywidualne, indywiduowe) 15, 16, 74, 75, 78, 134, 137, 162, 183, 187, 189—191, 194, 196
  - ogólnym 74
  - w wersji
- ontologicznej (cechy stałe modalnie, istotne) 15—17, 74, 76, 89, 93, 134, 136, 137, 155, 161, 167—169, 174, 175, 186, 194, 196
- standardowej (cechy logiczne, konieczne i wystarczające) 15—17, 74, 76, 134, 136, 137, 155, 162, 165—167, 171, 173—175, 181—183, 194, 195
- teoriopoznawczej (cechy wyznaczone przez teorie) 15—17, 74, 76, 134, 136, 137, 155, 169—172, 174—176, 194, 196
- nietypowe 75, 136, 137, 164
- nieważne 169, 182
- przygodne (przypadkowe) 137, 181—183, 189, 191, 193
- typowe 15—17, 23, 75, 77, 134, 136, 137, 155, 160, 161, 162—164, 165, 171, 174, 181, 196
- ważne 116, 159, 163, 165, 169, 170, 172, 173, 178, 179
- cue-valid 163
- czynności referencyjne 14, 17, 29, 47, 106, 113—115, 121, 127, 130, 138, 197

---

\* Użycia niektórych terminów zostały pominięte. W indeksie uwzględniono jedynie te ważne ze względów merytorycznych. Czcionką pogrubioną odnotowano miejsca najważniejszych użyc. Czasem podano numery stron, gdzie można znaleźć opisy przykładów, do których odnosi się termin, choć on sam nie występuje.

- definicja cząstkowa 20, 141, 142, 166  
 probabilistyczna 140, 141
- definicja deiktyczna (ostensywna)  
 naukowa 172—176  
 potoczna 172—176  
 prosta 28—34, 130, 134, 154, 159,  
 166, 174, 181, 182, 185, 192, 193,  
 195—197  
 przez abstrakcję 20, 97  
 zdań 28  
 z intencją usunięcia błędu 31, 181  
 złożona 28, 30—34, 188—192, 196,  
 197
- definicja deiktyczno-indukcyjna (osten-  
 sywno-indukcyjna) 20, 28, 34, 134, 135,  
 138—154, 162—174, 194, 196, 197  
 równoważnościowa 20, 32, 34, 146,  
 151, 154, 166
- deiktyczny  
 punkt wyjścia 30  
 zwrot intencyjny 31
- deskrypcja określona w użyciu  
 atrybutywnym (opisowym) 193  
 referencyjnym (wyróżniającym) 193
- detektor  
 cech 40  
 głębi 44  
 Heringa 40  
 ustalający podobieństwo 90
- determinizm  
 fizjologiczny 37, 48, 197  
 językowy 37, 38, 60—62, 158  
 kulturowy 38, 60, 61, 158, 197  
 psychologiczny 38, 197
- domkniętość zbioru (domknięty zbiór)  
 141, 142
- dualizm 65, 66  
 interakcjonistyczny 66, 67  
 nieinterakcjonistyczny 66
- efekt  
 magnesu percepcyjnego 52  
 naśladownictwa 117  
 pierwszeństwa 23  
 rzeczownikowego pomijania 132
- eksternalizm 66, 67  
 semantyczny 67
- eliminatywizm 58, 65
- emergentny koalicyjny model nauczania  
 słów 122
- epifenomenalizm 66
- Gestalt (całość; figura) 43, 84, 90
- gesty 17, 29, 30, 56, 111, 114, 125, 127,  
 139, 193  
 komunikacyjne 114  
 proszące o coś 114  
 referencyjne 55, 114
- idealizm 67
- identyfikowanie (rozpoznawanie) dźwię-  
 ków 51—53, 56
- instruktor 21
- instruowany 21
- intencja (akt intencji)  
 nauczania nazwy zbioru poziomu  
 podrzędnego 81  
 podstawowego 81  
 nazwania 28, 29, 31, 32, 35, 116,  
 130, 153, 187, 188  
 oznaczania 31, 35, 116, 153  
 referencyjna 112, 113, 127  
 usunięcia błędu 31, 181
- internalizm 66, 67  
 epistemiczny 67
- intersubiektywna  
 komunikowalność 102  
 spostrzegalność 91  
 sprawdzalność 102
- intuicyjne uchwycenie względu i stopnia  
 podobieństwa 160, 161
- język (użycie) potoczny 7, 13, 91, 138,  
 175, 186
- kategoria (zbiór) 21  
 biologiczna 89, 94  
 dorosłych 39, 41, 45, 46, 63, 80—82,  
 158, 178  
 dziecięca 39, 41—47, 51, 56, 68—70,  
 79—86, 90, 95, 101, 104, 109,  
 118, 122, 124, 133, 157, 171,  
 177—179, 182  
 naturalna 41, 48, 73, 80, 84, 92,  
 104, 167, 172, 173  
 oparta na  
 cechach 162—172, 188—192  
 relacji 138—154  
 poziomu  
 nadrzędnego 27, 80, 83, 100,  
 101, 157, 159

- podrzednego 27, 81, 83, 94, 96, 100, 101
  - podstawowego 78—85, 144—154, 196, 197
- rodzajowa (gatunkowa) 89, 94, 98, 145
- semantyczna 48
- kategoryzacja
  - biologiczna (botaniczna) 89, 94—96
  - naukowa 25, 95, 96
  - potoczna 25, 89, 94, 95
  - psychologiczna 95
- klasyfikacja
  - biologiczna (botaniczna) 89, 93, 94, 172
  - naukowa 94
  - potoczna 94
  - psychologiczna 95
- kojarzenie (skojarzenie) 108
- kolory (barwy) w porządku
  - fizjologicznym (ogniskowe, podstawowe) 40, 57, 62—65, 98, 100
  - fizycznym 57—60, 63
  - kulturowym 49, 57, 60—63
  - obiektywnym 64
  - subiektywnym 64
- koncepcja pojęcia, zob. pojęcie
- konkretne
  - cechy 22, 26, 29, 160
  - relacje 22, 26, 29
  - rzeczy 22, 26, 29, 134
- kryterium
  - bycia desygнатem 173, 174
  - oceny przynależności do zbioru 136, 137, 140—142, 151, 156, 158, 159, 172, 174, 176, 196
  - rozpoznawania desygнатów 173, 174
- lepszy/gorszy przykład kategorii 16, 23, 77, 88, 144, 154, 176
- łańcuch desygנacyjny (komunikacyjny, d-łańcuch) 22, 106, 107, 134, 186, 187
- mereologia 33
- model magnesu języka ojczystego 52
- monizm 65, 66
- myślenie
  - abstrakcyjne 119, 185
  - analityczne 158, 159
  - dialektyczne 119
  - formalne (matematyczne) 119
  - nieanalityczne 158, 159
- nadużycie procedury 188
- naśladowanie 54, 104, 117
- naturalizm (naturalizacja) 9, 12, 13
- naturalne przerwy 15, 26, 42, 44, 89, 95, 123, 142—144, 152
- nazwa
  - abstraktów 28, 71
  - gatunkowa (gatunku) 90, 130, 167, 184
    - esencjalna 90
  - generalna 27
  - indywidualna 27, 28, 151
  - jednostkowa (w użyciu jednostkowym) 26, 73, 74, 126, 134, 138, 190
  - ogólna (w użyciu ogólnym) 21, 22, 26—28
  - policzalna 81
  - poziomu
    - nadrzednego 27
    - podrzednego 27, 81
    - podstawowego (podstawowa) 27, 50, 56, 73, 78, 79, 81—83, 90, 101, 102, 104, 105, 122, 129, 146, 196
    - prosta 27, 28, 51, 94, 95, 129
    - pusta 71
    - realna 79
    - własna (imię własne) 17, 21, 22, 26—28, 33, 55, 106, 116, 126, 132, 138, 164, 181, 183—194, 196
    - złożona 27, 51
- niejednoznaczności semantyczne 14, 17, 37, 38, 125—127, 197
- nieodróżnianie (nieodróżnialność) 17, 76, 136, 137, 152—154, 174
  - kulturowe 152
  - percepcyjne 124, 152—154
- nieprawidłowe
  - ekstensje (ustalenie zakresów nazwy) 176—178
  - nadanie nazwy 117, 176, 178—181
  - ustalenie cech wspólnych 178, 179
- niewypał 188

- odróżnianie 83, 84, 85, 93  
 językowe (kulturowe) 157, 158  
 percepcyjne 152—154
- oznaczanie 21, 22
- paralelizm 66
- podobieństwo  
 będące relacją  
 czteroargumentową 97  
 dwuargumentową 96, 97  
 k-argumentową 96  
 n-argumentową 96  
 nierównoważnościową 97, 99,  
 151, 153, 160, 196  
 równoważnościową 97, 160  
 trójargumentową 87, 88, 96, 97
- cech  
 pozazmysłowych 93  
 zmysłowych 93
- intuicyjne 93
- obiektywne 91
- ogólne (percepcyjne) 15—17, 33, 76,  
 77, 85—99, 103, 104, 116, 123,  
 139, 140, 143, 158, 159
- percepcyjne pełniące funkcję  
 klasyfikującą 87, 88  
 porządkującą 87, 88
- rodzinne 97, 175, 195
- silne 77
- szczegółowe (pod jakimś względem,  
 w jakimś stopniu) 93, 97
- wyraźne 93
- pojęcie  
 abstrakcyjne (dla abstraktów) 71,  
 136  
 egzemplarzowe 15, 16, 34, 75, 116,  
 182, 188—192, 197  
 klasyczne 15, 16, 34, 75, 78, 116,  
 135, 167, 172, 174—176, 182,  
 195  
 w wersji  
 ontologicznej (modalnie sta-  
 łą) 15, 76, 167—169  
 standardowej (w sensie lo-  
 gicznym) 15, 70, 71, 76,  
 165, 166  
 teoriopoznawczej (zależne od  
 teorii) 15, 76, 169—172  
 klasyfikujące 15, 77, 155  
 nadrzędne 80, 83, 101  
 podrzędne 80, 83, 101  
 podstawowe (poziomu podstawo-  
 wego) 15—17, 27, 34, 57, 72, 73,  
 76—78, 80, 81, 83, 89, 100, 101,  
 103—106, 144—152  
 porządkujące 77, 155  
 prototypowe 15, 16, 34, 75, 77, 135,  
 162—164, 183  
 w sensie psychologicznym 70, 71
- pojęciowa spójność 171
- pojęciowe uniwersalia 48
- porównywanie (porównanie) 23, 25, 52,  
 54, 88, 90, 92, 97, 99, 116, 134, 136,  
 153, 154, 157, 160, 161, 162, 174, 179,  
 181
- postawy referencjalne 111
- potrzeba nauczania  
 naukowych pojęć (naukowych kate-  
 goryzacji) 25  
 potocznych pojęć (potocznych kate-  
 goryzacji) 25, 138
- preferencje definicyjne 116
- problem  
 błędnego  
 niezaliczenia 147, 151  
 zaliczenia 147, 151, 159  
 definicyjny 166  
 doboru próbek 135, 136, 146  
 nadania tej samej lub różnej nazwy  
 135, 136, 156—158, 161, 170  
 niemożliwości ustalenia  
 cech przed ustaleniem elemen-  
 tów zbioru 92, 175  
 elementów zbioru przed ustale-  
 niem cech 92, 175  
 nieskończonego porównania przed-  
 miotów w celu ustalenia cech 92
- Proste Wyjaśnienie 16, 163
- próbki (przykłady) 22—26  
 bliskie 148—150, 153  
 dobre 7, 23, 26, 39, 40, 144—151  
 dodatkowe (dowolne) 25  
 fizjologiczne (wydatne fizjologicz-  
 nie; percepcyjne punkty odniesie-  
 nia) 23, 26, 38—46, 62, 129, 134,  
 196  
 gorsze 16, 23, 77, 154, 176  
 kanoniczne 24, 25, 153

- kulturowe (ważne kulturowo; wzorcowe) 23, 26, 47—50, 60—62, 78, 129, 196  
 lepsze 16, 23, 77, 88, 154, 176  
 negatywne 23, 137, 144—154, 163  
 niedobre 23, 26, 135, 137, 144, 146—150, 152  
 nietypowe 23, 137, 137, 161, 164  
 pozytywne 23, 137, 144—154, 163  
 semantyczne (punkty odniesienia semantyczne) 23, 63, 64, 87, 88, 98, 130, 134, 140, 143, 145—154  
 standardowe 24, 153  
 typowe 23, 137, 161—164  
 przedmiot 22  
 realizm 67  
   metafizyczny 66  
 redukcjonizm 65  
 referencja 22, 116, 127, 128, 197  
 relacja  
   bycia  
     bardziej podobnym ogólnie do... niż do ... 76, 87, 88, 92, 96, 136, 137, 150  
     do... od ... 87, 88  
     nieodróżnialnym od ... (nieodróżnialności) 17, 76, 136, 137, 152—154, 174  
     podobnym (ogólnie) do ... 76, 82, 87, 92, 96—99, 124, 136, 137, 139, 140, 145—150, 163  
   jednakowości 167, 168  
   podporządkowania 173  
   przyczynowa (związek przyczynowy) 22, 65, 66, 107—110  
   takozsamości rodzajowej 173  
 relatywizm językowy 37, 61, 103  
 słowo-egzemplarz 22  
 słowo-typ 22  
 strategia  
   agresywna 131—133  
   konserwatywna 131—133  
 styl myślowy 61  
 symbol „↓” 29, 30, 138, 139  
 teoria kolorów  
   eliminatywistyczna (eliminatywizm) 57, 58  
   realistyczna 57, 58  
   relacyjna 57, 58  
 teoria odniesienia  
   mieszana 107  
   opisowa (atrybutywna, deskrypcyjna, pośrednia) 107  
   przyczynowa (bezpośrednia, nowa) 10, 17, 106—108, 110, 119, 186  
 termin (zob. też nazwa)  
   naturalnorodzajowy 173, 174  
   sposrżeżeniowy (obserwacyjny, elementarny) 101—103, 174  
   sztywny (ściśle wyrażenie, stały de-sygnator) 167, 186  
 teza Quine’a o  
   nieokreśloności  
     odniesienia 125—127  
     teorii naukowych 126  
   niezdeterminowaniu przekładu terminów 37, 38, 125—127  
   zdań 126  
 tło 42  
 treść (lub cecha)  
   charakterystyczna 73, 74, 190, 191  
   konstitutywna 73—75, 170, 171, 175  
   nazwy jednostkowej 73, 74,  
   pleonastyczna 73, 74, 165  
 umiejętności  
   etyczne 119—121, 128, 197  
   fonetyczne 50, 52—54, 78, 197  
   ‘gromadzenia’ w umyśle jednostkowych przykładów 181  
   logiczne 118, 119, 128, 197  
   metodologiczne 116—118  
   poznawcze 78, 116, 160  
   psychologiczne 121—124  
   rozwoju pojęciowego, 71  
   semantyczne 111—116, 128, 197  
   tworzenia zbiorów 181  
   zwracania uwagi na przedmiot (ostensywnego komunikowania się) 114  
 uogólnianie 116, 160  
 utożsamianie językowe 158  
 warunek  
   indukcyjny 34, 141, 142, 151

- wyjściowy 34, 136, 141, 149, 151  
 ważność kulturowa 23, 24, 26, 47—50, 131, 172, 197  
 własności  
   semantyczne 10, 22, 107  
   wyższego rzędu 63, 64  
 wrodzona  
   wiedza na temat racjonalności rodziców 121  
   zdolność  
     budowania pojęć 48, 57, 66, 67  
     do referencji (interpretacji referencyjnej) 111, 112, 115  
     odkrywania podobieństwa ogólnego 116, 123, 197  
     preferowania  
       cech ludzkiej twarzy 46  
       twarzy atrakcyjnych 46  
     tworzenia reprezentacji próbek 48  
     ujęcia przedmiotu całościowo 43  
     ustalania  
       identyczności 118  
       należenia do zbioru 118  
       wydawania dźwięków 54  
 wrodzony prototyp twarzy 86  
 wydatność  
   fizjologiczna 8, 23, 26, 38—48, 57, 122, 197  
   zbiorów 26  
 zalecenie metodologiczne 164, 183  
 zasada/ograniczenie/przypuszczenie 38, 103, 111, 121—124, 127, 132, 133, 197  
   efektu rzeczownikowego pomijania 132  
   kategorii poziomu podstawowego: rzeczy, cech, relacji 82, 122  
   konwencjonalności 123  
   kooperacji Grice'a 120  
   nazywania 124, 131, 132  
   nowa nazwa — nienazwana kategoria 123  
   nowa nazwa — nowy przedmiot 133  
   referencji 122, 124  
   rozszerzenia 122—124, 131, 132, 184  
   taksonomiczna 132  
   zakresu  
     kategorii 123  
     rzeczy 122  
 zbiór w sensie  
   dystrybutywnym 33  
   kolektywnym 33  
 zdanie  
   atomowe 27  
   elementarne 20, 27, 28  
   naukowe 101  
   obserwacyjne 101, 102, 174  
   performatywne (performatywy) 187, 188  
   proste 56  
   złożone 56  
 znak (termin) pierwotny 17, 20

Wiesław Walentukiewicz

## **Ostensive definitions versus concepts** **Studies which combine language philosophy and cognitive psychology**

### Summary

The book treats about teaching concepts and language. Teaching often takes place in an ostensive context, in which a special role is played by deictic definitions. The book focuses on four factors which play an important part during language teaching, namely, physiological, cultural, psychological and philosophical ones. An emphasis was put on the fact that the first categories are built around physiologically-salient subjects. The role of a cultural factor in shaping the learner's linguistic system, particularly the importance of teacher's referential means. It was assumed that many tools used by a child when language learning is inborn in nature. From a philosophical perspective the solution was to be given to many problems connected with reference, including the problem deriving from Quine's thesis of translational indeterminacy of terms. Claiming that initially the learners use overall similarity, an attempt was made to solve other issues such as the lack of possibility to define the features before defining the elements of the class, to define the elements of the class before defining the features, an indefinite comparison of objects in order to define their features.

The results from philosophical studies, but not only, were used. Mainly it was the studies concerning deictic definitions, but also the results from the cognitive psychology, especially the ones concerning concepts.

The author distinguishes four types of concepts: basic, prototypical, classical, exemplar. Classical concepts can take on three forms: a standard one when they are formed on the basis of constitutional features according to Ajdukiewicz and then are called logical concepts, an ontological one when they are formed based on constitutional features that are the same in all possible worlds, and then are called modal concepts, and an epistemological one when they are formed on the basis of the constitutional features defined by theories and then are called theory-based concepts. A special role is played by concepts built in the very beginning — basic concepts. They are formed on the basis of an overall similarity to e.g. objects physiologically-salient or for cultural reasons. An overall similarity is not reducible to strictly defined features. In contrast to basic concepts, the remaining types of concepts are built on the basis of features.

To be able to use general terms, the learner must earlier learn the ability to build basic, prototypical and classical concepts. Learning the ability to build exemplar concepts, on the other hand, is needed to use individual names, particularly proper names. The author proves that both general names and individual ones are introduced to the language by

means of naming acts (simple ostensive definitions), and, subsequently, mental representations (concepts) are built for them on the basis of complex deictic definitions. In the last case, ostensive definitions take on the form of inductive definitions.

Extremely important are also semantic points of references introduced during naming acts which allow for not only “anchoring” the word in the world, but can “stop” spreading of the word usage on the objects not belonging to its scope or “introduce” the objects to its scope.



Wiesław Walentukiewicz

## **Ostensive Definitionen und Begriffe**

### **Die Forschungen auf dem Gebiet der Sprachphilosophie und der kognitiven Psychologie**

#### Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit betrifft das Erlernen von Begriffen und von der Sprache. Diese Lehre hat oft einen ostensiven Kontext, wo besondere Rolle ostensive Definitionen spielen. Der Verfasser konzentriert sich auf vier Faktoren, welche eine wichtige Funktion beim Sprachunterricht erfüllen; d. h. physiologische, psychologische, philosophische Faktoren und Kulturfaktoren. Er weist uns darauf hin, dass rund um physiologisch beträchtliche Gegenstände erste Kategorien gebildet werden, und betont die Bedeutung des Kulturfaktors bei der Bildung von einem Sprachsystem des Lernenden und vor allem aber die Wichtigkeit der von dem Sprachlehrer getroffenen referenziellen Maßnahmen. Viele von dem Kind für den Sprachunterricht gebrauchten Werkzeuge sind angeboren. Die mit der Referenz verbundenen Probleme, darunter das aus der These von der Indetermination der übertragenen Termini resultierende Problem, bemühte man sich aus philosophischer Sicht zu lösen. Der Verfasser überzeugt uns davon, dass der Lernende während des Sprachunterrichts zunächst eine gesamt Ähnlichkeit benutzt. Demnach versuchte er auch Folgendes zu klären: die Unmöglichkeit, bestimmte Eigenschaften noch vor der Bestimmung der Klasselemente zu bestimmen; die Unmöglichkeit, die einzelnen Klasselemente noch vor der Bestimmung von Eigenschaften zu bestimmen; unendlicher Vergleich von Gegenständen zwecks der Bestimmung von Eigenschaften.

In seiner Monografie machte sich der Verfasser nicht nur die Ergebnisse der philosophischen Forschungen über ostensive Definitionen zunutze. Er schöpfte auch aus den, besonders die Begriffe betreffenden Forschungen von den kognitiven Psychologen.

Der Verfasser unterscheidet vier Arten der Begriffe: Grundbegriff, prototypischer Begriff, klassischer Begriff, exemplarischer Begriff. Klassische Begriffe können dreierlei Formen einnehmen: Standardform, wenn sie aufgrund der konstitutiven Eigenschaften nach der Meinung von Ajdukiewicz gebildet und logische Begriffe genannt werden; ontologische Form, wenn sie aufgrund der konstitutiven, in allen möglichen Welten identischen Eigenschaften gebildet und Modalbegriffe genannt werden; und epistemologische Form, wenn sie aufgrund der konstitutiven Eigenschaften gebildet und die von der Theorie abhängigen Begriffe genannt werden. Eine besondere Rolle spielen aber die am frühesten gebildeten — Grundbegriffe. Die entstehen aufgrund der gesamten Ähnlichkeit z. B. mit den physiologisch beträchtlichen oder kulturbedingten Gegenständen. Die Gesamt Ähnlichkeit lässt sich nicht auf streng bestimmte Eigenschaften reduzieren. Im Unterschied zu Grundbegriffen werden alle übrigen Begriffe aufgrund der Eigenschaften gebildet.

Damit der Lernende im Stande ist, allgemeine Namen zu gebrauchen, muss er früher die Fähigkeit, grundlegende, prototypische und klassische Begriffe zu bilden, beherrschen. Der Lernende muss exemplarische Begriffe bilden können, damit er die einzelnen Namen, insbesondere Eigennamen, gebrauchen könnte. Der Verfasser argumentiert, dass sowohl allgemeine wie auch einzelne Namen in die Sprache mittels Benennungsakten (einfache ostensive Definitionen) eingeführt werden und dann auf der Grundlage von zusammengesetzten ostensiven Definitionen werden für sie geistige Repräsentanten (Begriffe) gebildet. In dem letzten Fall nehmen ostensive Definitionen die Form der induktiven Definitionen an.

Äußerst wichtig sind hier auch semantische, in die Benennungsakte eingeführte Bezugspunkte, die ein Wort in der Welt „verankern“ lassen, aber auch die Verbreitung von der Anwendung des Wortes auf die dem Wortbereich nicht gehörenden Gegenstände „verhindern“ oder die Gegenstände in den Wortbereich „einführen“ können.

Redaktor  
Agnieszka Plutecka

Projektant okładki  
Małgorzata Pleśniar

Redaktor techniczny  
Małgorzata Pleśniar

Korektor  
Mirosława Żłobińska

Copyright © 2011 by  
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego  
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336  
ISBN 978-83-226-2008-3  
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-648-0  
(wersja elektroniczna)

Wydawca  
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego  
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice  
[www.wydawnictwo.us.edu.pl](http://www.wydawnictwo.us.edu.pl)  
e-mail: [wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

---

Wydanie I. Ark. druk. 14,5. Ark. wyd. 17,5. Papier offset.  
kl. III, 90 g Cena 22 zł (+ VAT)

---

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego  
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego  
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.  
M. Rejnowski, J. Zamiara  
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

aj ] fl. fVÅ  
\$ fR=P%

S aof s f\$ ] haj pğæs e\_vtttttt@abof\_e\_fafi aeyru\_vj aif] m k f³/4d

EOJ fl. , 4)2//2  
EO>J f534)4/)4, - . )204),